

Diskussion

NY HISTORIESKRIVNING

AV

CURT WEIBULL

1.

Historieprofessorn Niels Skyum-Nielsen har i sin bok, »Blodbadet i Stockholm og dets juridiske maskering«, tillämpat en ny historieskrivning. Han har själv antytt det och själv beskrivet sitt tillvägagångssätt. Utgångspunkten för denna historieskrivning är en av honom på förhand och på rent teoretiska studier uppbyggd »processmodell«. Denna vilar på lagbud och rättsprinciper i kanonisk rätt och i svensk kyrkorätt. En självklar förutsättning för att en sådan historisk metod med framgång skall kunna tillämpas är och måste vara att verkligheten, sådan den återspeglas i de från blodbadet bevarade aktstyckena, överensstämmer med »processmodellen«. Men de samtida bevarade aktstyckena från blodbadet ger punkt för punkt belägg för att så inte är fallet. Skyum-Nielsen måste för att kunna inpassa aktstyckena i sin »processmodell« i tystnad förbigå vissa moment och ord, tolka dessa senare efter sin »processmodells« krav och bortförklara eller återge källställena ofullständigt. Med andra ord: Skyum-Nielsen har hårdhänt och tendensiöst tvingat aktstyckena att foga sig efter »processmodellen«. En metod sådan som Skyum-Nielsens kan inte med framgång användas i historieskrivning. Livet har i gångna tider, liksom i nutiden, långt ifrån alltid följt »processmodeller«. Metoden kan lätt få förödande konsekvenser och leda till ohållbara resultat. Skyum-Nielsens bok »Blodbadet i Stockholm« och två följande uppsatser om samma ämne är också enligt min mening ett totalt misslyckande. De är lärrika och varnande exempel på en i historisk vetenskap obrukbar metod. Utgångspunkt för en historisk undersökning skall aldrig vara en »processmodell«. Den skall vara bevarade aktstycken eller om sådana saknas bevarade berättelser.¹

¹ Niels Skyum-Nielsen, uppsatser i Scandia 35, s. 284; 37 s. 248; Curt Weibull sammastäds 31, s. 1; 35 s. 272; 36 s. 121; 37 s. 264; samt framför allt »Den svenska kyrkan och Stockholms blodbad«. Historielärarnas förenings årsskrift 1978-79 s. 35.

2.

Carsten Breengaards historieskrivning både skiljer sig från Skyum-Nielsens och visar likheter med denna. Han har ingen »processmodell« som denne. Han ansluter sig däremot till de troende katolikernas uppfattning om helgonlegenderna från Odense om Knud den helige. Både M.Cl. Gertz och jag anser att dessa självklart är religiösa tendensskrifter av renaste vatten. Carsten Breengard hävdar däremot liksom troende katoliker, att det ifråga om dem är rimligt tala om »historieverk med vissa legendariska drag«. De skall ha »karaktär av krönikor«. Helgonlegenderna är emellertid tillkomna för att fastslå kung Knuds helighet och ge »lectiones« för helgongudstjänsten vid kyrkorna i Odense och annorstädes. De följer i förväg fastlagda normer. De blir liksom Skyum-Nielsens »processmodell« själva utgångspunkten för Carsten Breengaards historieskrivning. Denna vilar mera på tro än på empiriskt konstaterbart vetande. Målet för den är att bekämpa och förgöra Roskildekrönikans och den isländska Knudsagans uppfattning, att Knud den helige varit en våldshärskare och tyrann. Carsten Breengard anser sig ha lyckats härmed. Han skriver, att alla berättande källor, »om end på forskellig måde, afspejler den opfattelse, at Knuds kongedømme var en helge værdig«. Denna uppfattning har liksom Skyum-Nielsens i fråga om Stockholms blodbad vunnits genom en rad förtiganden och bortförklaringar av källmaterial av avgörande betydelse. Jag skall inte trötta läsaren med att återupprepa dessa förtiganden och bortförklaringar. Jag endast konstaterar, att Carsten Breengard i sitt svar på min uppsats inte bemött påpekandet av dessa förtiganden och bortförklaringar.

3.

I sin svarsskrift på min uppsats har Carsten Breengard slagit in på andra linjer än ett bemötande av de av mig påvisade förtigandena och bortförklaringarna.

En av dessa linjer är, att min nya artikel skall vara »en gentagelse af den positivistiske distinktion mellem religion og politik«. Han fortsätter, att för mig skall »kun det politiske begreb forbindes med historie«. För mig skall Odenselitteraturen »alene arbejde på det idéhistoriske-litterære plan«. Uppfattningen är så oriktig som gärna möjligt.

I min Saxoavhandling framhöll jag med skärpa, att helgonuppfattning och schema för helgonlegender, som jag sade, »lagt sina garn över det historiska materialet de båda Odenselegenderna innehåller«. Orsaken härtill var, framhöll jag, att vederlägga den tidigare forskningens teori,

att helgonlegenderna om Knud den helige var historiska källskrifter av högt värde. Något som Carsten Breengaard förtiger. Jag framhöll samtidigt det historiskt värdefulla, som Odenselitteraturen ger till Danmarks historia. Jag sökte närmare precisera detta. »Det innehåller«, skrev jag, »i det närmaste allt, som kan konstateras om Knud den helige«. Bakom dessa mina för länge sedan fällda ord låg tanken på hur fattig den historiska bilden av Knud den helige skulle varit utan Odenselitteraturen och hur nära nog obegripligt det skulle varit, att han blivit Danmarks helgonkung.

En annan linje i Carsten Breengaards uppsats är, att jag är en okunnig vetenskapsman. Han själv en kunnig. Denna linje är min »manglande orientering vedrørende den moderne behandling af religiøse tekster som samfundsmæssige kilder«. ... »Hvis Curt Weibull havde fulgt med i de sidste mange års debat om historie og sociologi (ikke mindst religionssociologi)«, fortsätter Breengaard, »ville han måske have haft en fornemmelse af, hvor passé hans bærende distinktion er« (d.v.s. mellan religion och politik). Carsten Breengaard själv har »i overensstemmelse med sit religionssociologiske sigte stillet spørgsmålet om Odenselitteraturen bearbejder sociale erfaringer? Og – i givet fall – *hvis* sociale erfaringer«. Han säger sig ha givit en »bevisførelse for, at der i Odenselitteraturen sker en markant religiøs og politisk kreativ bearbejdning af sociale erfaringer«. ... »Curt Weibulls forældede distinktion« (mellan religion och politik), skriver Breengaard, »hindrer ham i at se, at Odenselitteraturen *kan være* (min kurs.) historieværker for de sociale institutioner regnum og sacerdotium i Danmark i 11. århundredes sidste år«. Till grund för dessa utsagor ligger en överskattning av det historiska värde, som helgonlitteraturen från Odense har. Därtill kommer ett helt kritiklöst godtagande av de resultat, som vunnits av de sista årens debatt om historia och sociologi (inte minst religionssociologi). Liksom Skyum-Nielsen (i boken Kvinde og Slave s. 2) har Carsten Breengaard inte ens uppmärksammat, att åtskilliga av dessa »markant religiøse og politisk kreative bearbejdninger af sociale erfaringer« inte är något för Odenselitteraturen originellt och enastående. De står, med viss verbal anklag, att läsa redan i Pseudo-Cyprianus skildring av en »rex iustus« och i många helgonlegender. De tillhör schemat för dessa och är värdelösa för en teckning av en bild av Knud den helige.

Carsten Breengaard gör här, som på andra punkter, svepande generella konstateranden. Stundom sker det med utgångspunkt från ett rent felcitat. Jag har skrivit, att Carsten Breengaards avhandling »innebär *i mycket* (min kurs.) ett återvändande till Johannes Steenstrups, Hans Orlriks och deras samtidas historieskrivning«. Carsten Breengaard ersät-

ter Johannes Steenstrup med A.D. Jørgensen. Han utesluter i sin svarsuppsats orden *i mycket*. Följden av denna senare felcitering blir vittgående. Han finner, som jag tidigare i denna uppsats i annat sammanhang sagt, att »betragtningen er afslørende for Curt Weibulls manglende orientering vedrørende den moderne behandling af religiøse tekster som samfundsmæssige kilder«.²

Närmast löjeväckande är när Carsten Breengaard menar, att jag »ikke fulgt med i forskningens udvikling« och hänvisar mig till två väl av alla forskare i Danmarks historia under medeltiden välkända artiklar. Mitt svar är, att jag inte polemiserar mot dessa. Jag polemiserar mot Carsten Breengaards artikel. På följande sida säger han, att det »ikke findes et enkelt data, som dokumenterer«, at Radulf var Valdemars utsände till Kyrkomötet i Pavia år 1160, men han förtiger, att Saxo har en uppgift, som omöjliggör detta. På s. 281 i sin avhandling förmodar han dock, att så varit fallet. På s. 283 har denna förmodan blivit ett faktum.

4.

Vi vänder oss till ett huvudproblem i denna diskussion: frågan om orsaken till Eskils landsflykt. Jag har hävdad, att det var kung Valdemars schismatiskhet som drev Eskil i landsflykt. Carsten Breengaard betraktar detta som ett antagande. Han avvisar denna uppfattning. »Det er intet her«, säger han, »der kan ændre ved antagelsen af, at det først og fremst var Occosagen (hans återtagande av biskopsstolen i Slesvig), der motive-rede Eskil til et brud med Valdemar«. Jag har tidigare framhållit, att Saxos *Gesta danorum* är den enda källan om Occofrågan och att Carsten Breengaard ersatt Saxos framställning med ett »antagande, en personlig konstruktion«. Han bygger denna på att Occo mer än 20 år före påvevalet år 1159 skulle ha varit insatt som biskop i Slesvig av ärkebiskopen i Hamburg-Bremen. Men han har inte ett ord om att Occo har varit avsatt och ersatt av en ny biskop i Slesvig vid namn Osbernus.

² Carsten Breengaard förtiger fortfarande de ord i *Passio*, i vilka kung Knud genom ånger ansluter sig till en negativ värdering av sin regering. På ett obegripligt sätt tillskriver han mig den »absurde« uppfattningen, att »det helgenkvalificerende bestod i Knuds afståndstagan fra sin kongegerning«. Carsten Breengaard s. 276.

Det är inte uteslutet, att Carsten Breengaard har rätt, när han anser, att *Liber daticus* 10 juli inte citerar Pseudo-Cyprianus utan Ailnoth kap. 7. Om så är fallet, innebär detta ett bevis för min uppfattning, att Pseudo-Cyprianus varit känd i Odense. Min »elementære fejllæsning af Roskildekronikens tekst«, (C.B.) är ingen felläsning utan en min tolkning av denna. Jag fann detta så uppenbart, att det inte behövde sägas. Men jeg bedrog mig. Helt rätt har C.B. däremot, när jag tillskrivet det någon betydelse, att Knud den heliges begynnelsebokstav inte i *Liber daticus* är tecknad med rött. Orsaken är att jag inte haft tillgång till *Liber daticus* i original.

Han förtiger även Saxos uppgift, att det var med fullmakt av den schismatiske påven Viktor IV, som han återtagit sitt biskopsdöme. Han talar endast om hans »förbindelse« med Viktor IV.

En sammanställning av det bevarade källmaterialet ger en annan uppfattning än den av Carsten Breengaard hävdade.

Efter slutet av kyrkomötet i Pavia sändes legationer till flera av Europas länder, även till Danmark. De skulle kungöra mötets beslut. Som bevis härpå medförde de en encyklika härom. I denna fick Eskil läsa, att kyrkomötet erkänt Viktor IV som rätt påve, men förklarar kanslern Roland (Alexander III) för »schismaticus«, bannlyst honom och anförtrott honom till Satan. Kung Valdemar hade genom legat och brev gett sitt samtycke härtill. Även en av Eskils biskopar, biskopen i Ribe, hade gjort det. Eskils situation var kritisk. Han hade slutit upp kring Alexander III. Om man får tro Saxo, hade han till och med mitt under gudstjänsten bannlyst Occo, som med fullmakt av Viktor IV och efter att ha vunnit kung Valdemars gunst, satt sig i besittning av Slesvigs biskopsdöme. Ärkebiskop Eskil hade härigenom i hög grad uppretat kungen. Danmark kunde inte ha två påvar, kungen och ärkebiskopen var sin. Eskil stod inför ett val. Antingen kunde han överge Alexander III och sluta upp kring påven Viktor IV eller hålla fast vid Alexander III och gå i landsflykt. Eskil valde det senare. Landsflykten skulle han anträda under uppgift av en »pilgrimsresa« till Jerusalem. En dylik kunde kung Valdemar enligt tidens uppfattning näppeligen förhindra. Men detta beslut har Eskil av okänd anledning inte kunnat omedelbart verkställa. Ett av kung Valdemar utfärdat privilegium för Tomarps kloster visar, att Eskil ännu den 27 mars år 1161 har varit i Danmark. Han har denna dag tillsammans med kungens kansler Radulf bevittnat detta privilegium. Bevittningen ger vid handen, att Eskil inte låtit motsättningen i påvefrågan gå till öppen brytning med kung Valdemar. Enligt *Necrologium Lundense* har han gett sig iväg på »pilgrimsresan« i kung Valdemars 7. regeringsår, det vill säga någon gång mellan hösten år 1160 och hösten 1161. »Pilgrimsresan« blev långvarig. Den slutade först år 1167. Kung Valdemar betraktade under denna tid Eskil som avsatt. Men han kunde aldrig få en ny och annan ärkebiskop. Påven Alexander III, Eskils vän, skulle aldrig ha erkänt en sådan. Slutligen ingrep Alexander III i den danska ärkebiskopsstriden. I brev till kung Valdemar från något av åren 1165–1166 uppmanade han denne att återkalla Eskil. Kungen gav vika. Efter sin långa landsflykt satt Eskil åter år 1167 som Danmarks ärkebiskop i Lund.

Denna bevisföring för Eskils landsflykt synes mig vara bindande. Orsaken till hans landsflykt är en storpolitisk händelse. Påveschismen år

1159 var under åtskilliga år dominant i europeisk politik. Tillsättningen av en biskop i Slesvig, en lokal händelse, har inte varit anledningen till Eskils landsflykt. Skvalp av vågorna från en stor politisk strid har även nått Danmark. Detta har varit orsaken till Eskils landsflykt.

5.

Til slut: Carsten Breengaards avhandling har berett mig mycken glädje. Den visar, att min avhandling om Saxo ännu mer än 70 år efter dess tillkomst är aktuell i Danmark. Ännu kan den framkalla motskrifter, nu från teologiskt håll. Ännu kan den framkalla en ny historieskrivning med många antaganden och förmodanden, med förtiganden och bortförklaringar av källmaterial.

OM BEGREBET BOL – ENDNU EN GANG

AF

ERIK ULSIG

I sin afhandling om census regis og bol (Hist. Tidsskr. bd. 87, s. 1–17) har C.A. Christensen gentaget og uddybet sin opfattelse af bolets oprindelse med gode argumenter for, at bolet har været vikingetidens bondegård, en storfamilies besiddelse, en arveenhed. Hans argumentation indeholder samtidig en afvisning af Axel Kjær Sørensens og min kritik af hans opfattelse. Det er muligvis ikke frugtbart at fortsætte en diskussion på prent, og i modsætning til C.A. Christensen har jeg intet egentligt nyt at bringe. Når jeg alligevel har bedt redaktionen om plads for et indlæg, skyldes det, at jeg ikke kan se, om Christensen har misforstået os, når han skriver: »Det er virkelig ikke et løst påfund fra min side, at bolene inden for hver landsby var lige store« og lidt senere taler om »mine kritikeres herimod stridende udtalelser« (s. 13). For en sikkerheds skyld skal jeg derfor referere vores opfattelse.

Det mærkelige ved bolene, som de kendes efter den vikingetid, der her interesserer os, er, at de normalt var lige store i den enkelte landsby. Dette ses vist allerede af ærkebisp Assers gavebrev af 7/1 1135, hvor der anføres gårde (curiæ) på 6½ bol, 4 bol osv., og af tilsvarende oplysninger